

Belli bir bedel ya da takas karşılığı yapılan iktânın tazminatsız geri alınması câiz olmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "kṭ'a" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "kṭ'a" md.; Buhârî, "Cizye", 4, "Humus", 19, "Müsâkât", 14-15; İbn Mâce, "Rehin", 17; Ebû Dâvûd, "İmâre", 36; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Abdülâzîz b. M. er-Rahbî, *Fihû'l-mülûk*, nşr. A. Ubeyd el-Kubeyssî içinde), Bağdad 1973, I, 393-402, 416-428; Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1347, s. 77-81, 91, 93; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 42-50; Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *el-Emvâl* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1401/1981, s. 367-373, 395; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, s. 170-174; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (nşr. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî), Küveyt 1409/1989, s. 248-258; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1357/1938, s. 227-236; Kâsânî, *Bedâ'î*, VI, 194; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 155-166; Nevevî, *el-Mecmû'*, XV, 227-233; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Arabî), I, 170-175; İbn Nüceym, *Risâle fi beğâni'l-iktâ-â't ve maḥallihâ ve men yestahikkuhâ* (Resâ'ilü İbn Nüceym, nşr. Halîl el-Meys içinde), Beyrut 1400/1980, s. 144-148; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, V, 341-342, 349-351; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 348-353; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 254-266; Mustafa Sibâi, *İslâm Sosyalizmi* (trc. A. Niyazoğlu), İstanbul 1976, s. 168-175; F. Lokkegaard, *Islamic Taxation in the Classical Period*, Lahore 1979, s. 38-72; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 260, 269, 311, 313, 318-321; Abdurrahman M. M. Abdülkâdir, *Temellükü'l-arâzi bi'l-iktâ' ve iktâ'u'l-me'âdin*, Kahire 1413/1993; Fuâd Halîl, *el-İktâ'u's-sarķi: Beyne 'alâkâti'l-mülkiyye ve nizâmî'l-tevzi'*, Beyrut 1416/1996, s. 119-308; Sir el-Bâz el-Arîni, "el-İktâ' fi's-sarķi'l-evsaf münzü'l-karnî's-sâbi' hatte'l-karnî's-sâliş'aşeri'l-milâdi: Dirâse mukârene", *Câmi'atü 'Aynî's-şems Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, IV, Kahire 1957, s. 113-148; M. Abdülkâdir Hreysât, "el-Ķatâ'î fi şadri'l-İslâm", *Dirâsât târihiyye*, sy. 27-28, Dimaşk 1987, s. 67-98; Mahmûd İsmâil, "el-İktâ' fi'l-'âlemi'l-İslâmî", *Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, XI, Küveyt 1410/1990, s. 7-72; Cl. Cahen, "İktâ'", *El'* (İng.), III, 1088-1091; "İktâ'", *Mu.F.*, XXIII, 6-18; "İktâ'", *Mu.F.*, VI, 80-86; Mehmet Erkal, "Ganimet", *DİA*, XIII, 351-354; A. K. S. Lambton, "Eqṭâ'", *Elr.*, VIII, 520-533.

BEŞİR GÖZÜBENLİ

İKTİBAS

(الاقْتِباس)

Kur'an ve hadisten alınmış bir ibareyi cümleye yerleştirmek anlamında edebî sanat.

Sözlükte "ateşten köz almak" mânasına gelen iktibâs mecazi olarak "bilgi elde etmeye çalışmak, birinin ilminden istifade etmek" anlamında da kullanılır. İfade-

ye canlılık ve sıcaklık kazandırdığı, sözü pekiştirip güzelleştirdiği için Kur'an veya hadisten yapılan iktibaslar edebî bir sanat kabul edilmiştir. Alınan âyet ve hadis metinleri kolayca tanınacağı için kaynak gösterilmez, alıntının söz arasına ustalıkla yerleştirilmiş olması şartı da bu tür ifadelerle imkân vermez. Dolayısıyla, "Allah ve Peygamber şöyle buyurdu" gibi ifadelerle yapılan iktibas sanat sayılmaz. Alıntının en az bir terkip olması gerekir. Bu bakımdan söz içinde Kur'an ve hadislerde geçen kelimelerin tek başına kullanılması iktibas kabul edilmediği gibi uzun iktibaslar yapılması da uygun görülmemiştir.

İslâm'ın ilk dönemlerinden beri iktibas bilinmektedir. Resûl-i Ekrem dualarında, hutbelerinde Kur'an'dan iktibaslar yapmıştır. Kur'an'la süslenmeyen hitabelere "betrâ" (güdük, hayırsız) adı verilmiştir. İmrân b. Hittân'ın Ziyâd b. Ebîh'in (veya İbn Ziyâd) huzurunda irad ettiği bir hutbe edipler tarafından müzakere edilmiş ve içinde Kur'an'dan bir parça bulunsaydı bu zatın Araplar'ın en büyük hatibi olacağı sonucuna varılmıştır (Câhiz, II, 6, 118). Başlangıçta tazminin kapsamı içinde değerlendirilen iktibas, VI. (XII.) yüzyıldan itibaren bu sanatın kapsamından çıkarılarak Kur'an ve hadis tazmininde iktibas adı verilmiştir. Ancak Kur'an'dan yapılan nakillerin iktibas olduğunda ittifak bulunduğu halde hadis iktibaslarını tazmin kapsamı içinde görenler de vardır. Bazı âlimler, iktibasın kapsamını genişleterek bütün ilim dallarından yapılan nakillerin iktibas olduğunu söylemişlerdir.

İktibas nesirden ziyade nazımda söz konusudur. İktibas edilen kısım ya asıl anlamı ile veya değişik bir anlamda kullanılır. Meselâ Kur'an'da "ekin bitmez vadi" (Mekke vadisi) ifadesi (İbrâhîm 14/37) gerçek mânasındadır. Yazdığı methiyenin karşılığını alamayan İbnü'r-Rûmî ise bunu mecazi anlamda (hayırsız, cimri kimse) iktibas etmiştir: *لئن أخطأت في مدحك ما أخطأت في معني // لقد أنزلت حاجاتي بواد غير ذي زرع* (Ben seni övmekle hata etmiş isem de sen beni ihsanından mahrum etmekle hata etmedin. Çünkü ben gerçekten ihtiyaçlarımı ekin bitmez bir vadiye konuk etmişim; Tefâtânî, s. 431). İktibas edilen metinde vezin, kafiye, seci vb. zaruretlerle asıl anlamı bozmayan değişikliklerin yapılmasında bir sakınca görülmemiştir. *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَرَجَعُونَ* (Şüphesiz ki biz Allah'a aitz, dönüşümüz de O'na olacaktır; el-Bakara

2/156) âyetinin şu mısradaki iktibasında böyle bir değişiklik söz konusu olup bir arkadaşının ölüm haberini alan şair şöyle demiştir: *قد كان ما خفت أن يكون إنا إلى الله راجعون* (Olmasından korktuğum şey olmuştur; gerçi hepimizin dönüşü Allah'adır).

İktibasın fikhî hükmü konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hutbe, hitabe, mev'iza, ahid, na't ve benzerlerindeki iktibaslar makbul; gazel, risâle ve kıssalardaki iktibaslar mubah sayılmış; Allah'ın zâtına nisbet ettiği ifadeleri insana uyarlayarak iktibasta bulunmak veya ciddiyetten uzak şiirlerde, müstehcen nazımlar içinde Kur'an'dan iktibaslar yapmak câiz görülmemiştir (Safiyüddin el-Hillî, s. 326-327; İbn Hicce, s. 442).

Kur'an'da Câhiliye şiiriyle benzeşen ifadelerin bulunması, bazı eleştirmenleri Kur'an'ın eski Arap şiirinden iktibas yapmış olduğu kanaatine sevk etmiştir. İbn Ebû'l-İsba', Mâide sûresinde yer alan kıssa âyetinin (5/45) Tevrat'tan, Hz. Peygamber ile ashabının "ekin ve onun filizleri" temsiliyle anlatıldığı Fetih sûresinin son âyetinin de (48/29) Tevrat ve İncil'den iktibas edildiğini kaydeder (*Bedî'u'l-Ķur'ân*, s. 52-53).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 6, 118; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, Kahire 1325, II, 250; Râdüyânî, *Tercümânü'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 118-127; Fahraddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-i'câz*, Kahire 1317, s. 112; Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, Kahire 1358/1939, I, 76-141; II, 341-342, 347; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrü't-Taḥbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 140-142; a.mlf., *Bedî'u'l-Ķur'ân* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1392/1972, s. 52-53; Hatib el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, Kahire 1369/1950, I, 136-139, 142-143, 144-146; Şürûhu't-Telḥîs, Kahire 1937, IV, 509-514, 521-529; Safiyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* (nşr. Nesîb Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 326-327; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, İstanbul 1289, s. 430-436; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 483-485; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 184-189, 442-454; Süyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1973, I, 111-113; D. B. Macdonald - S. A. Bonebakker, "al-İktibas", *El* (İng.), III, 1091-1092.

İSMAIL DURMUŞ

□ TÜRK EDEBİYATI. Arap belâgatına bağlı olarak İran ve Türk edebiyatlarına da intikal eden iktibas, Türk edebiyatında yenileşme dönemine kadar âyet ve hadislerden seçilen ibarelerin aktarılması şeklinde kullanılmıştır. Daha sonra ise iktibas edilen metinler çok çeşitlenmiş ve her türlü nakil bu kapsama dahil edilmiştir.

İktibas, benzer özellikler gösteren irsâl-i mesel (îrâd-ı mesel), telmih ve mülemma' (ilmâ) gibi sanatlarla karıştırılmıştır. Ancak atasözleriyle örnek verme açısından irsâl-i meselden, cümle veya beytin tamamını aktarma bakımından tazmin, taştîr ve tahmisten, ibareyi esas lafzıyla nakletme yönünden telmihten ayrılmaktadır.

Türkçe belâgat kitaplarında çeşitli şekillerde tasnif edilen iktibas genel olarak iki başlık altında ele alınabilir. 1. **Müstahsen İktibas.** Söz veya yazıda şeriata aykırı düşmeyecek şekilde yapılan nakillerdir. Bu türde esas özellik aktarılan sözün asıl anlamı dışında kullanılamaz oluşudur. Müstahsen iktibas da ikiye ayrılır. a) **Ah-sen İktibas.** İktibas edilen âyet veya hadis arasındaki uygunluğun hoş bir tesir bırakması, muhatapta heyecan uyandırması ve anlamı güçlendirmesinin yanında öğüt özelliği de taşımasıdır: "Katl ile zulm-i beşer eylemeden eyle hazer / Beşîrî'l-kâtile bi'l-katli (katili ölümle ikaz edin) dedi Peygamber." b) **Hasen İktibas.** Nakledilen âyet veya hadisle içinde zikredildiği ibare arasındaki ilginin öğüt verme dışında yukarıdaki şartları taşımasıdır. Yahya Kemal'in, "Mesâğ olaydı eğer 'lâ şerike leh' derdim / Nazîri gelmedi âlemde hüsn ü ân olalı" beytindeki, "Onun eşi ve benzeri yoktur" (el-En'âm 163) âyeti bunun bir örneğidir. 2. **Müstehcen İktibas.** Âyet ve hadislerden şeriata aykırı ve İslâm âdâbına uygun düşmeyecek şekilde yapılmış aktarmalardır. Özellikle hiciv ve hezel türü şiirlerde dinî esasları hafife alan bu çeşit iktibaslardan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Remzî'nin, "Ölürüz içmeyince bir dem mey / 'Ve mine'l-mâi külle şey'in hay" beytinde içkinin, "Biz her şeyi sudan yarattık" âyetinde ifade edilen hayat sebebi olma vasfı ile nitelendirilmesi ve içki içmeyince ölümün mukadder olacağına bu âyetin delil gösterilmesi müstehcen iktibasa bir örnek teşkil eder.

Bunun dışında iktibas tam ve nâkis olarak da ikiye ayrılır. Bu türler, nakledilen âyet veya hadisin bütününe yahut bir kısmının aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bilhassa kısmî iktibaslarda vezin zaruretini sebebiyle nakledilen metinler üzerinde birtakım tasarruflarda bulunulmuş, takdim tehirlerle bazı değişiklikler yapılmıştır. Nitekim müstehcen iktibasa örnek olarak verilen beyitteki âyetin aslı, "Ve celnâ mine'l-mâi külle şey'in hay" iken vezin yüzünden kısaltılmıştır. Ahmed Paşa'nın, "Bî-bekâdir bu menzil ey ahhâb /

'Fettekullâhe yâ üli'l-elbâb'" beytindeki, "Ey akıl sahipleri Allah'a sığın" kısmı (et-Talâk 65/10) tam iktibasa örnektir. Me-tinde kullanılan lafzın Kur'an ve hadiste aynen yer almadığı, fakat bu mânaya gelen farklı ibarelere dayandırılarak yapılan iktibaslar da vardır. Elvan Çelebi'nin, "Ey Hudâvend-i âlimü'l-esrâr / Mâlikü'l-mülk ü vâhidü'l-kahhâr" beytinin ilk mısraı buna örnek verilebilir. Nitekim buradaki "âlimü'l-esrâr" ibaresi, Allah'ın gizli ve açık her şeyi bildiğini ifade eden âyetlere (et-Tevbe 9/78; Tâhâ 20/7) dayanmaktadır. Şeyhî'nin bir na'tındaki, "Ey fahr-i halk kimde ola zehre medhine / Çün Hak dedi le-amrûke levlâke ve'd-duhâ" beytinin ikinci mısraında önce Hicr sûresinin 72. âyetinin başında yer alan, Allah'ın Hz. Peygamber'in hayatı üzerine yemin edişine ait ibare, ardından, "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" anlamındaki kutsî hadisin ilk kelimesi, sonra da Resûl-i Ekrem'e müjde vermek için indirilen Duhâ sûresinin, "Kuşluk vaktine yemin olsun ki" mânasına gelen ilk âyeti nakledilerek tam ve nâkis iktibaslar bir mısradaki toplanmıştır (Tarlan, s. 210).

İktibas, Türk edebiyatında bilhassa yenileşme döneminden itibaren intihal dışındaki bütün nakilleri içine alan bir terim olarak kullanılmaya başlanmış olup (Bilgegil, s. 268) edebî veya ilmi her türlü iktibasa "alıntı" denilmektedir. Böylece âyet ve hadislerden başka Arapça ve Farsça kelâmîkibarlar yanında meşhur mısralar ve sözler de iktibas kapsamına girmiş, hatta âyet ve hadisleri meâlen zikretmenin de iktibas çerçevesinde değerlendirildiği olmuştur. Nitekim *Usûl-i Kitâbet* (İstanbul 1298) adlı bir eserin son bölümü bu konuya ayrılmıştır. Nâmık Kemal'in mektupları, bu tür iktibasların ustaca kullanımına olduğu kadar zenginlik ve çeşitliliğine de delil gösterilebilir. Devrin bu iktibas meraklı, Muallim Nâci'nin *Sânihâtü'l-Arab* (İstanbul 1304) ve *Sânihâtü'l-Acem* (İstanbul 1304) isimli iki antoloji ile *Emsâl-i Ali* (İstanbul 1307) ve *Hikemü'r-Rifâi* (İstanbul 1304) adlı eserleri kaleme almasıyla sonuçlanmıştır.

Bir müellifin kendinden önce yaşamış bir kişinin fikrini alıp bunu kendi sanat anlayışı ve üslûbu içinde yeniden şekillendirerek kullanımına "mazmun iktibas" denilir. Bilhassa Farsça şiirlerde yer alan birçok mazmunun Türk şairleri tarafından bazan aynen tercüme denilebilecek şekilde iktibas edildiği görülmektedir.

Aralarındaki bazı farklara bakılmadan "tevârüd, taklid, tanzîr" adlarıyla da anılan bu çeşit iktibaslara Ali Nihad Tarlan *Şeyhî Divanını Tedkik* adlı eserinde pek çok örnek göstermiştir. Bunlardan biri şudur (s. 218): Şeyhî, Hz. Ali hakkında söylediği, "Âlî menâkıbını Alî'nin kim ede şerh / Hay ü alîm dedi çü vâfında 'hel etâ'" beytinin mazmununu Sa'dî'nin, "Kesrâ çi zür u zehre ki vâf-ı Alî küned / Cebbâr der menâkıb-ı ô gûfte 'hel etâ'" beytinden iktibas etmiştir. Şeyhî'nin beyti, Sa'dî'nin mısralarıyla Dehr sûresinin (76. sûre, diğer adı İnsân'dır) 1. âyetinden yapılan iktibasa kadar aynıdır. İlk Osmanlı şairlerinde kuvvetle görülen İran etkisi dolayısıyla bunları tevârüdden ziyade mazmun iktibas saymak gerekir. Ömer Ferit Kam, Bâkî'nin Sa'dî'den yaptığı benzer bir iktibas açıklarken böyle meşhur beyitleri mazmun iktibas saymak gerektiğini, şairlerin bu durumlarda iktibastan bahsetmemelerinin mâlûmu i'lâm etmemek arzusundan kaynaklandığını, asıl beytin meşhur olması sebebiyle bu hali intihal kabul etmenin de mümkün olamayacağını belirtmektedir (Çeltik, s. 101).

Sözlüklerde âyetlerden, hadislerden ve edebî eserlerden örnek (şevâhid) verme de (istişhâd) bir nevi iktibastır. Ayrıca örnek metinlerin çoğunda sanatkarlar, önce kendi fikirlerini söyleyip daha sonra buna uygun ibareyi zikrederek iktibas yapmayı tercih etmişlerdir. Ziyâ Paşa'nın, "Zâlimlere bir gün dedirir Hazret-i Mevlâ / Tallâhi lekad âserek'allâhu aleynâ" beytinin ikinci mısraı Yûsuf sûresinin, "Yemin ederiz ki Allah seni bizden üstün tutmuştur" meâlindeki 91. âyetinin bir kısmından aktarılmıştır. Bununla birlikte Mehmed Âkif, "Leyse li'l-insânî illâ mâ seâ derken Hudâ / Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha" beytinde, "İnsan için çalışmasının karşılığında başkası yoktur" meâlindeki Necm sûresinin 39. âyetini ilk mısraa yerleştirmek suretiyle iktibas etmiştir ve bu şekilde başka örnekler de mevcuttur.

Manzum kırk hadis tercümelerinde, hadis metinlerinin kıtaların son mısralarına yerleştirilmek suretiyle nakledilmesi de iktibas sayılabilir. Âlî Mustafa Efendi'nin kırk hadis tercümesinden alınan, "San'at-ı kesbe rağbet ed her gâh / Onu bil devlet-i maâşâ güvâh / Hak sever kâsibi niteki Resûl / Dedi el-kâsibü habîbul-lah" kıtası buna bir örnek teşkil eder (Aksoy, s. 52-53). Fevzî-i Kefevî ile Okçuzâ-

de'nin kırk hadis tercümelere de böyledir. Bunlarda hadislerin vezin zaruretiyle bazan kısaltılarak alındığı da görülmektedir. Türk edebiyatında âyet ve hadislerden lafzen iktibas edilerek kullanılmış 700'den fazla örnek Mehmet Yılmaz tarafından bir araya getirilerek yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman Bey, *Mebâni'l-inşâ*, İstanbul 1289, II, 77-81; Seyyid Mehmed Siret, *Usûl-i Kitâbet*, İstanbul 1298, s.109-121; Manastırlı Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 381-382; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'îm-i Edebiyyât*, İstanbul 1330, s. 333-334; Ali Nihad Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik*, İstanbul 1964, s. 210-211, 218-219; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügati* (nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 61; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara 1980, s. 268-269; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 465-466; Ağâh S. Levend, *Divan Edebiyatı-Kelimele ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984, s. 101-106; Abdülkadir Karahan, *İslâm- Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara 1991, s. 195, 220, 234; Hasan Aksoy, *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümelere*, İstanbul 1991, s. 52-53; Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, İstanbul 1992; Halil Çeltik, *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-i Edebiye Tedkikatı*, Ankara 1998, s. 101; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 240-242; Mustafa Uzun, "İstihâd", *Nesil*, sy. 44, İstanbul 1980, s. 32-33; "İktibâs", *TDEA*, IV, 356.

MUSTAFA UZUN

İKTİDÂ

(الإقتداء)

Namazda imama uyma anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte, "bir kimseye uymak, yaptığını yapmak, onu örnek almak" anlamına gelen iktidâ, fıkıh terimi olarak cemaatle namaz kılan bir kimsenin imama uyması demektir. İmama uyan kimseye muktedî veya me'mûm, imama ilk rek'attan itibaren sonuna kadar uyan muktedîye müdrîk, baştan bir ve daha fazla rek'atı imama kılamayana mesbûk, baştan imama uyduğu halde daha sonra namazın bir rûknünü onunla kılamayan kimseye de lâhik denir.

Cemaatle kılınan namazın geçerli olabilmesi için hem imamda hem muktedîde bazı şartların bulunması gerekir. Cemaatin imama uymaya niyet etmesinin gerektiği konusunda fakihler görüş birliği içindedir. Niyetle iftitah tekbirinin arasının başka bir meşguliyetle bölünmemesi de şart koşulmuştur. Buna göre Hanefî-

ler'e, Mâlikîler'e ve bazı Hanbelî fakihlerine göre iftitah tekbiri alarak tek başına namaz kılmaya başlayan kimsenin daha sonra oluşan bir cemaate uymaya niyet etmesi geçersizdir. Şâfiî fakihleriyle diğer bazı Hanbelî fakihlerine göre ise bu durumdaki kimsenin, ister namazın başında ister ortasında olsun sonradan oluşan bir cemaatin imamına uymaya niyet etmesi câizdir.

Mâlikî mezhebine ve Şâfiî mezhebinde kuvvetli görüşe göre beş vakit namazda olduğu gibi cuma ve bayram namazlarında da imama uymaya niyet etmek şarttır. Hanefî mezhebiyle Şâfiî mezhebinde bir görüşe göre ise cuma ve bayram namazları cemaatsiz kılınamayacağından bu namazlara niyet yeterli olup ayrıca imama uymak için niyet şart değildir. İktidânın geçerli olabilmesi için Hanbelî mezhebine göre bütün namazlarda imamın da imâmete niyet etmesi gerekir. Fukahenin çoğunluğu böyle bir şart koşmazken Hanefîler, cemaat arasında kadınların da bulunması halinde imamın imâmete niyet etmesini şart koşmuşlardır. Aksi halde kadınların imama uyması geçerli olmaz.

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, namazın sahih olması için imamın cemaatin önünde durmasının şart olduğunu kabul eder. İmam Mâlik'e göre ise esas olan, cemaatin imamı namazda takip etmesi ve ona uyma imkânı bulabilmesi olduğundan mutlaka arkasında durması şart değildir. Ancak imamın önde bulunması mendup olup bir zaruret olmadıkça önüne geçilmesi veya aynı hizada durulması mekruhtur. Öte yandan imama iktidâ eden cemaatin bir veya birden fazla olması, kadın ya da erkek olması gibi durumlarda nasıl saf tutacakları konusunda da bazı ayrıntılar bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre imamın kendileri için imamlığa niyet etmesi ve aynı namazı kılmaları halinde erkeklerin arasında kadın bulunması iktidâya engel olup yanında ve arkasında duran erkeklerin namazı, kadınlar tam bir saf oluşturmuşsa arkada bulunan bütün saflardaki erkeklerin namazı bozulur. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre ise safların arasında kadın bulunması iktidâya engel olmakla birlikte mekruhtur (bk. MUHÂZÂT; SAF). İktidânın geçerli olması için Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre imamın ve muktedînin aynı namazı kılması gerekir. Bundan dolayı meselâ öğle namazı kılan

birinin arkasında ikindiye niyet etmek ya da aynı namaz bile olsa vakit namazını eda eden birine kazâ niyetiyle uymak câiz değildir. Ancak nâfile namaz kılan kimse farz namaz kılana uyabilir. Şâfiî mezhebine göre ise imama muktedînin kıldığı namazların yalnız dış görünüş bakımından birbirine benzemesi yeterli olup sebep ve vasıf birliği şart değildir. Buna göre vakit namazı kılanın cenaze namazı kılana uyması câiz olmamakla birlikte herhangi bir vakit namazı kılanın başka bir vakit namazı kılana, farz kılanın nâfile kılana veya vakit namazını eda edenin kazâ namazı kılana uyması câizdir.

Bütün fakihlerin iktidânın geçerli olması için üzerinde ittifak ettiği şartlardan biri de muktedînin imamın bir rûkünden diğerine geçişini görmek, duymak gibi yollarla herhangi bir şüpheye meydan vermeyecek şekilde bilmesinin gerekliliğidir. Buna göre imama muktedînin arasındaki mesafe bazı durumlarda iktidânın sıhhatini etkilemektedir. Fakihler bu mesafenin fazla olmaması gerektiğini kabul etmekle birlikte ayrıntılarda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluk, imama muktedî arasındaki mekân mesafesi konusunda mescidle mescid dışını ayrı ayrı ele almış ve Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, aynı mescidde olmak şartıyla imamın veya arkasındakilerin görülmesi ya da imamın sesinin duyulması halinde mesafenin uzaklığına itibar etmemişlerdir. Mescid dışına gelince, Hanefî fakihlerine göre bayram namazlarının haricindeki namazlarda imama muktedî veya saflar arasında iki safın sığacağı ölçüde mesafe bulunursa iktidâ gerçekleşmez. Şâfiî fakihlerine göre, imamın yahut onun tekbirlerini tekrarlayan birinin duyulması veya hareketlerinin görülmesi halinde 300 zirâi (yaklaşık 150 m.) geçmeyen mesafe iktidâya engel teşkil etmez. Hanbelî fakihleri, iktidânın sıhhati için mesafenin uzunluğuna ve imamın sesinin duyulmasına itibar etmeyip imamı yahut arkasındakileri görmeyi şart koşmuşlardır. Mâlikî fakihleri ise mescidle mescid dışını bir saymışlar ve imamın yahut cemaatin görülmesi ya da imamın sesinin duyulması veya bir başkası tarafından aktarılması halinde iktidâya cevaz vermişlerdir. İmama muktedî arasında, büyüklüğü konusunda farklı değerlendirmeler olmakla birlikte nehir, imama ulaşılmasına engel olacak büyük duvar veya kapalı kapı bulunması da iktidâya engeldir. İmamın hareketlerinin gö-